

Pedersborg Kirkegård

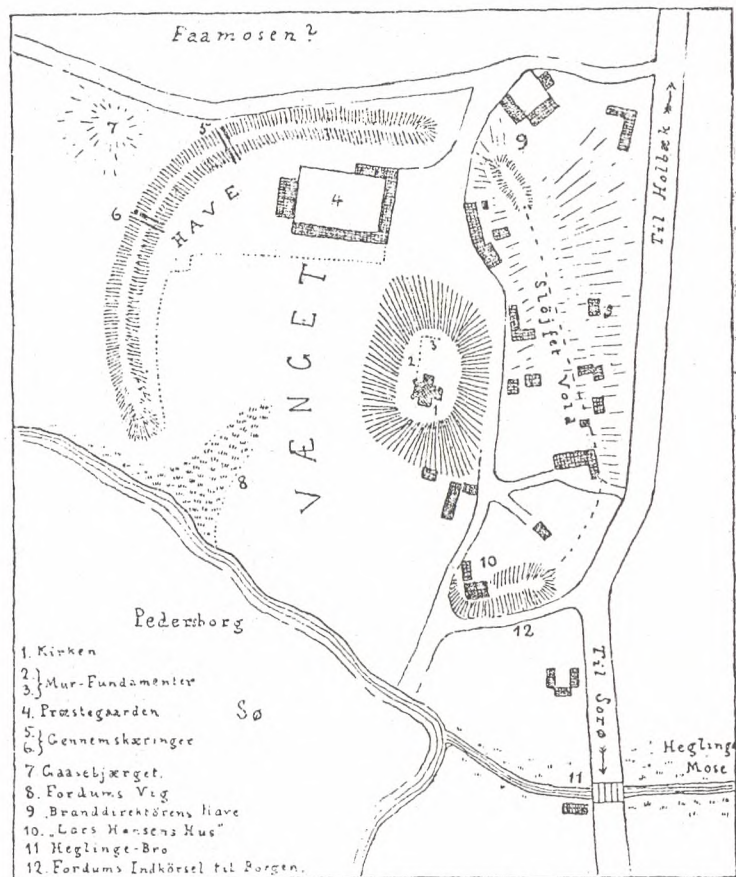
Af Kirsten Lund-Andersen

Pedersborg Kirke og Kirkegård ligger i dag på den imponerende borgbanke tæt ved Pedersborg Sø og Sorø by.

I 1100-tallet anlagde Peder Thorstensøn sin borg på en ret anelig banke omsluttet af en halvkredsvold.

Peder Thorstensøn var gift med Skjalm Hvides datter Cæcilie. Han var rig og omgivet med frygt og respekt. Rig fordi han var medlem af den store og magtfulde Hvideslægt, som i 11-1200 årene herskede over det meste af Sjælland, og respekteret fordi han spillede en betydelig rolle som rådgiver for Svend Grathe og senere for Valdemar I.

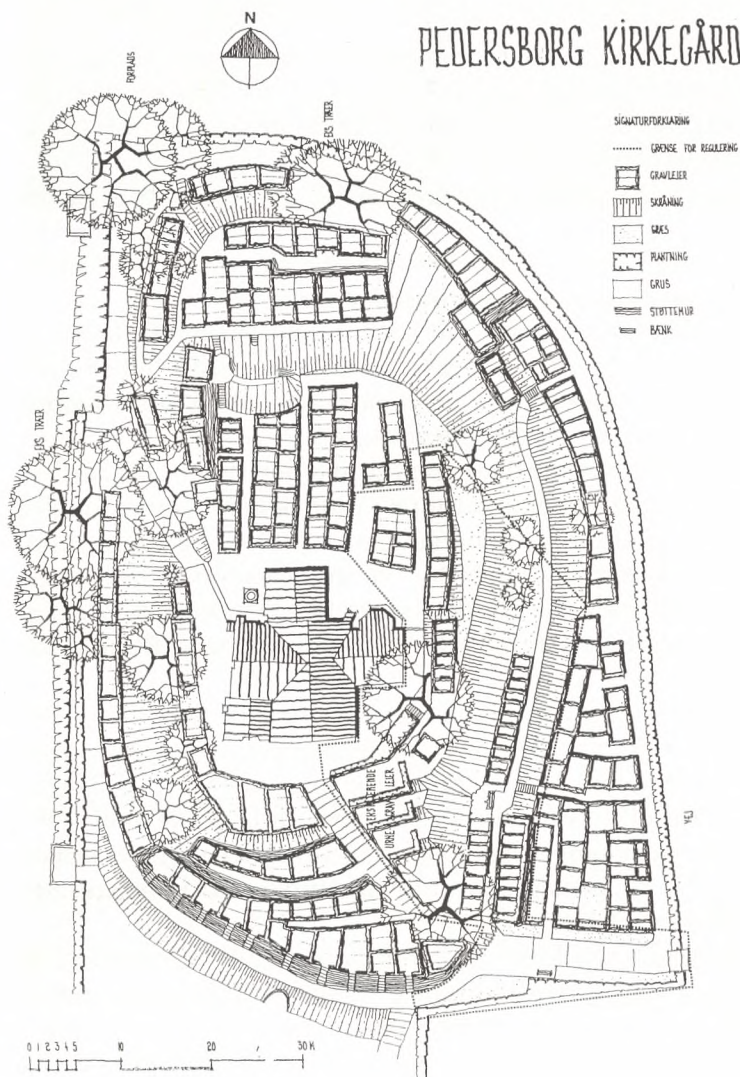
Det antages, at Peder Thorstensøn opførte sin borg i midten af 1100-tallet som privat fæstning og, at der også opførtes en rundkirke i tilknytning til borgen.

Grundrids af borgbanken og volden fra årbog for Historisk samfund for Sorø Amt. Folke Tidendes Bogtryk, Ringsted. 1912 s. 31. ved Chr. Heilskov.

Borgen og kirken opførtes på en naturlig dannet banke, ca. 15 m høj. Banken er en af de mange høje (Bavnebakke, 62 m, Grydebjerg, 58 m, Fagerbjerg, 74 m), som kan tydes som en israndslinie (Storebæltgletcherens østlige fremstød). Banken er omsluttet af en halvkredsvold, hvis frie ender løber ned mod Pedersborg sø. Hele terrænet indenfor den 7 m høje og 25 m brede halvkredsvold måler ca 44.000 m². Den østlige del af volden, hvor byen nu ligger, er næsten helt udjævnet. Den nordlige og vestlige del er velbevaret og løber tæt forbi præstegårdshaven og ned til Pedersborg sø. På voldens østlige ende, nord for præstegården, står en sten med bogstaverne P.T.H. Den er fundet på marken udenfor, og er måske et monument fra borgherren Peder Thorstensøns tid.

PEDERSBORG KIRKEGÅRD

Plan over Pedersborg gamle kirkegård som den ser ud i dag.

I 1205 blev borgen overdraget cistercienserklosteret i Sorø. Borgen formodes nedrevet mellem 1269, da Erik Glipping opholdt sig der, og 1343, hvor kirken nævnes første gang. Sorø Kloster tilkøbte sig retten til at nedrive kirken og jævne banken med jorden. Udjævningen af banken skete ikke, og nedrivningen af kirken antages heller ikke for udført. Den nuværende kirke antages at være resultatet af utallige ombygninger og tilføjelser til den oprindelige borgkirke.

Da den nye kirkes placering er nogenlunde identisk med den gamle, har det selvsagt været umuligt at udgrave rester af den gamle, så beviserne, for hvordan den har set ud, er ikke blevet fremskaffet.

Fund af bygningsdele ved restaurering

I 1957 blev kirken restaureret. Gulvet blev fornyet, og i den forbindelse håbede man på, at der ville dukke bygningsdele op, som kunne fortælle noget om den første kirkes historie.

Desværre måtte man konstatere, at der fandtes meget lidt, som kunne minde om den gamle kirkebygning. Ved fjernelse af alteret fandtes et ældre stenalter, som formodes at være fra den oprindelige kirke.

Til gengæld kunne den daværende graver fortælle, at han ved gravning af grave på kirkens nordside var stødt på nogle mærkeligt udseende sten, som godt kunne have hørt til et bygningsværk.

Forsigtigt begyndte man at grave der, og en dag kom et stort stykke af en buet mur i munkesten tilsyne. Fundet af dette store sammenhængende stykke og andre mindre stykker af murrester kunne tilsammen bestemme den tidligere rundkirkes størrelse. Den kunne tydes at have været i samme størrelse som Bjernede Rundkirke, men måske ældre.

Under udgravningerne blev der fundet flere sten, som uden tvivl var dele af en søjle. Stenene blev rekonstrueret til en søjle som, sammenlignet med søjlerne i Bjernede Rundkirke, viste sig at have de samme mål. Den rekonstruerede søjle står i dag i hjørnet mellem kirken og tårnet. Den buede mur af munkesten kan også ses nord for kirken.

Hvornår Pedersborg borgbanke blev indviet til begravelsesplads vides ikke med sikkerhed. En registrering af de gamle gravminder fortæller bl.a., at gravstenen over den tidligere sognepræst til Pedersborg- og

Kindertofte sogn, der døde i 1610, blev fundet på kirkegården i 1755. Den blev senere lagt i kirkens gulv.

Fra 1805, hvor det blev forbudt at foretage begravelser i kirkerne, er borgbanken til Pedersborg uden tvivl i hastigt tempo blevet omdannet til kirkegård. Bankens store skråninger er blevet omlagt til stejle terrasser med vandrette plateauer, hvorpå gravstenene anlagdes med monumenter og tilhørende beplantninger.

De gentagne gravninger i borgbanken har efterhånden forårsaget udskridninger af de kampestensgærder, som var blevet bygget i håb om at styrke stabiliteten i bankens skråninger. Kirkens fundament kunne også på lang sigt have lidt skade.

Første forslag til plan for kirkegårdens udvikling

Pedersborg menighedsråd bad i 1985 tegnestuen om at udarbejde en plan for kirkegårdens fremtidige udtryk. Forudsætningerne var, at der stadig skulle være kirkegård og at borgbankens oprindelige skråningsanlæg skulle bevares og sikres mod udskridning og ødelæggelse.

Det første forslag tog udgangspunkt i en tilbageføring af de græsklædte skråningsanlæg og udelukkelse af kiste-

Udsigt fra kirkens kor over den traditionelle kirkegård.

begravelser. Gravsteder kunne opretholdes på de flade plateauer forudsat, at det var urnenedsættelser, og at de udlagte gravstedsarealer fik en mindre udstrækning f.eks. samme størrelse som et enkeltgravleje 125 x 250 cm eller lidt mindre og, at disse gravsteder ikke var anlagt for tæt på skrånningernes fod eller top.

Man kan sige, at vi vægtede værdien og udtrykket af den særegne borgbanke mere end den traditionelle kirkegårdsstruktur, der i løbet af de mange år havde indtaget borgbanken.

Pedersborg gamle kirkegård var i 1926 blevet udvidet med et betydeligt areal, der strakte sig fra bankens fod mod syd til Pedersborg Sø. Her var der rigelig plads til traditionelle gravsteder, og der var også anlagt en afdeling til ukendte urnenedsættelser med fællesmonument. Forslaget blev af Kirkeministeriets konsulent ikke anset for at tilgodese den nuværende kirkegårds udtryk tilstrækkeligt.

En helhedsplan

Et nyt forslag blev udarbejdet efter retningslinier, der bevarede flere større partier med traditionelle gravsteder med gamle thujahække. Det skal tilføjes, at den største del af denne gravstedsform fandtes på kirke-

Det restaurerede trappeanlæg har forbedret adgangsforholdene til kirke og kirkegård.

gårdens laveste plateau og indeholdt det selvgroede og sammenvoksede gravstedsmønster, som efterhånden er afskaffet mange steder, og som desværre ikke kan opleves mere.

Kirkegården blev på grundlag af en minutøs opmåling og registrering gennemgået og planlagt til i fremtiden at tilgodese skråningernes stabilitet og borgbankens anvendelse som kirkegård udelukkende til nedsættelse af urner.

Der blev udarbejdet en helhedsplan for hele kirkegården som blev godkendt af menighedsrådet og Kirkeministeriet.

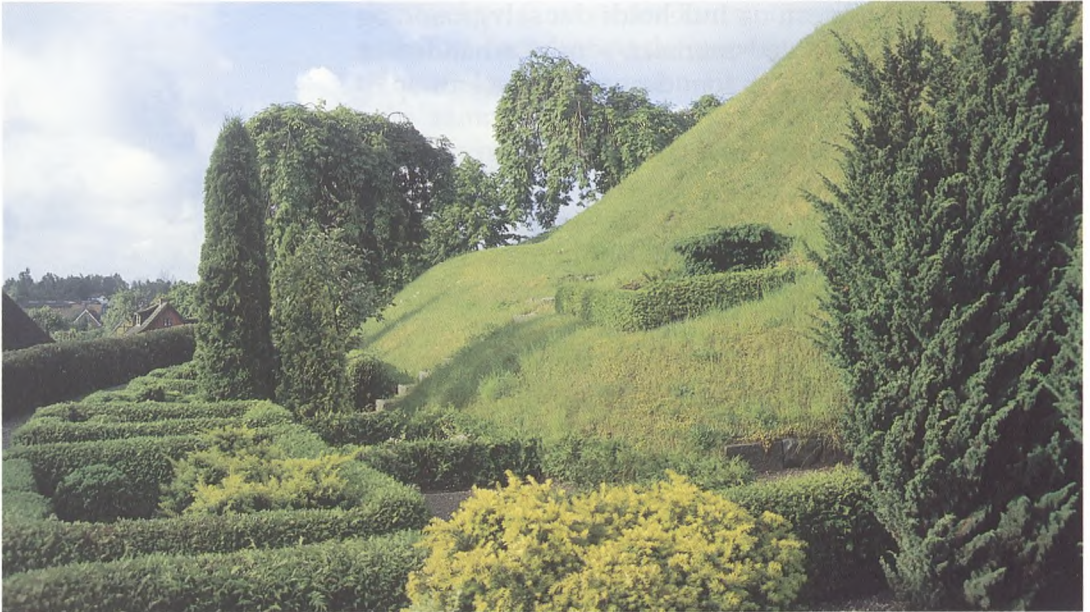
De meget stejle skråninger skulle gøres mindre stejle, så udskridning blev forhindret og stabiliteten forbedret.

Før at gennemføre dette var det nødvendigt at flytte og nedlægge enkelte gravsteder.

Det er et meget følsomt område at ændre på familiegravsteder, og der var også en del legatgravsteder og mange fredede gravsteder, som naturligvis var urørlige. Fremgangsmåden blev nøje drøftet. Ud fra helhedsplanen valgtes som 1. etape området øst for kirken. Gravstedejerne blev grundigt orienteret om planerne, og de viste stor forståelse for ændringerne. En del

Kirken med voldanlæg set fra nord.

Kirkegården har indtaget borgvoldens skråninger til urnegravsteder.

gravsteder kunne sløjfes og andre flyttes sådan, at der stadig var et tilhørsforhold mellem den synlige del af gravstedet og den nedsatte kiste eller urne. Hvert gravsted blev opmålt og fotoregistreret og, efter endt terrænændring, anlagt som tidligere uden udgift for gravstedsejerne.

De stejle græsskråninger var vanskelige at omforme til mindre stejle skråninger. Ny jord blev tilført, og for at hindre nedskridninger af den nyoplagede jord blev der indbygget et særligt nylonnet med halm. Græs blev sået, det spirede og fæstnede sig, inden efterårets og vintrens nedbør satte ind.

Nylonnettets funktion viste sig at være uundværligt. At se det komme til syne igen ville dog være katastrofalt. Nylonnettet er så godt som usynligt og lever op til forventningerne. Der har ikke været udskridninger i skråningen, men de efterfølgende meget tørre somre har gentagende gange svedet græsset væk. En god fast græsmatte på stejle skråninger er helt uundværlig, som et tæppe der forhindrer huldannelser og udskridninger af jorden.

En ny trappe af gamle sten

Næste etape af helhedsplanen, den sydvendte skråning, har været stillet i bero p.g.a. anlægsudgifternes størrelse, og i mellemtiden viste der sig et stort behov for en ny og

bedre trappe op til kirken. Trappen var tidligere ret primitivt anlagt. Fund af gamle sten var benyttet og ikke to trin var ens. Den var derfor vanskelig at færdes på for svagtseende og dårligt gående, og op- og nedstigning med en tung kiste var en stor belastning.

Den nye trappe blev anlagt med 7 trappeforløb og 6 reposer omhyggeligt tilpasset kirkegårdens øvrige skråninger og stier. Til stødtrin anvendtes korte, brugte granitsten, på trinfladerne granitmosaiksten og på reposerne fast grusbelægning. En del af de genfundne, gamle granitsten i kvadratstensformat, hvoraf en del også kunne findes på og ved enkelte gravsteder på kirkegården, blev samlet og anvendt som belægning foran kirkedøren. Restaureringen af både indgangspartiet og trappen skulle ikke kunne fornemmes.

En helhedsplan for fremtidens kirkegård

Den, af menighedsrådet og Kirkeministeriet, godkendte helhedsplan er her, som på andre kirkegårde, et helt uundværligt redskab, når der skal ske ændringer og forbedringer af en så langsigtet karakter, som planlægning af gravsteder er. Alt for ofte er vore kirkegårde et tydeligt og skræmmende udtryk for, at tilfældigheden råder. Der sker uforudsigelige ting hele tiden, og situationen giver ikke plads til lange overvejelser. Er begravelsen foretaget, er der ingen vej tilbage. Fredningstiden på 10, 20 og 30 år er bindende og kan i værste fald forhindre, at menighedsrådet får nogen som helst indflydelse på kirkegårdens udtryk og funktion.

Konklusionen på udviklingen af Pedersborg Kirkegård er i dette tilfælde, at det kirkegårdsfunktionelle blev prioriteret frem for bevaringen af det historiske. Man kan sige, at en kirkegård også er et fredet sted med historisk betydning, men i og med at man til stadighed graver på en kirkegård, og derved skaber historiske anlæg rent teknisk, må der nødvendigvis ske en prioritering.

På lang sigt ville det være ønskeligt, om selve kirkegården blev begrænset til at indeholde de fredede gravsteder og meget få urnenedsættelser.

Kirsten Lund-Andersen, Sorø.

Landskabsarkitekt m.d.l.

Litteratur:

1870-1920 materialefund = viden om danske voldsteder.